

VOZÁR, Jozef a kol.: **Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov**

Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, 224 s.
ISBN 978-80-224-1470-8.

Lenka Pekařová*

Recenzovaná publikace vznikla jako výstup stejnojmenné mezinárodní konference pořádané u příležitosti 25. výročí Sametové revoluce Ústavem státu a práva Slovenské akademie věd. Předmětem zkoumání byla aktuální judikatura ústavních soudů vybraných zemí, mezi nimiž byly zastoupeny jak postsocialistické demokracie jako např. Maďarsko, Slovensko či Česká republika, tak také klasické západní demokracie reprezentované konkrétně Spojenými státy, Německem a Francií. Pozornosti konference neunikla ani judikatura Evropského soudu pro lidská práva (dále jen *ESLP*). Představovaná kolektivní monografie je psána převážně ve slovenském jazyce, jedna kapitola je zpracována v češtině.

Pro připomenutí skutečnosti, že ochrana svobody projevu a tisku nebyla v kontextu našeho středoevropského prostoru vždy samozřejmostí, tak jako např. v jiných zemích téže doby, považovali autoři úvodem za důležité rekapitulovat vývoj ochrany svobody projevu a tiskového práva na Slovensku v průběhu 20. století. Historický exkurz se zaměřil také na vývoj právního postavení novinářů a vydavatelů a vývoj institutu práva na opravu. Chybí-li v podkapitole věnující se letům 1918-1938 vedle převyprávění dobové právní úpravy obohacení v podobě dobové judikatury či konkrétních případů (např. o výkonu práva na uveřejnění opravy v tisku), tento nedostatek je nahrazen příklady absurdní represe svobody projevu z doby válečné totality, při nichž si nelze nevzpomenout na osudy drzého Antona Špelce či dobrého vojáka Švejka, byť ti pocházeli z války dřívější (ve válečné době bývají standardy ochrany svobody projevu patrně dodržovány obdobně). Úzká provázanost otázky svobody projevu s trestním právem byla zřejmá i po roce 1948, to mají různé totalitní režimy dle autora beze zbytku společné. Úvodní kapitola zpracoval vedoucí autorského kolektivu Vozár.

Následující kapitola věnuje její autor Mazák článku 11 Listiny základních práv EU (dále jen *Listina EU*), který upravuje svobodu projevu a právo na informace, z pohledu *po-lisabonské* judikatury Soudního dvora EU (dále jen *SDEU*) a aplikace této judikatury vnitrostátními orgány. Autor se zabývá také vztahem Listiny EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen *Úmluva*) a vzájemnou prováza-

* Mgr. Lenka Pekařová, Analytické oddělení Ústavního soudu České republiky/ Analytic Department of the Constitutional Court of the Czech Republic / Email: pekarova.lenca@gmail.com

ností rozhodovací činnosti SDEU a ESLP, když konstatuje, že se SDEU jednoznačně a zásadně přihlásil k obsahu svobody projevu formulovanému rozsudky ESLP. Kritice je podroben postup slovenského Ústavného soudu, který zkoumá napadené vnitrostátní ustanovení nejprve z hlediska ústavnosti, tj. souladnosti se slovenskou Ústavou, a konstatuje-li protiústavnost, považuje již dále přezkum souladnosti s Listinou EU za nadbytečný, a proto k němu nepřistupuje. Autor se naopak domnívá, že s ohledem na přímý účinek primárního práva EU má přezkum souladnosti úpravy s Listinou EU předcházet. V tomto ohledu bych osobně uvítala bližší odůvodnění tohoto kritického závěru k postupu Ústavného soudu spolu s představením doktrinnálního přístupu k zařazení mezinárodních smluv a komunitárního práva do právního řádu Slovenské republiky. Domnívám se totiž, že aplikační přednost nadnárodního či mezinárodního práva před zákonem nemusí nezbytně znamenat také přednost před vnitrostátním ústavním právem (ústavními zákony).¹ Tento závěr bych proto autorovi doporučila více rozpracovat.

Holländer uchopil zadané téma pro něj příznačně z pohledu historicko-filozofického kontextu, kdy za myšlenkovou zbraň ochrany svobody projevu označil Miltonovo podání rozumu a citu v díle *Areopagitica* z roku 1644. Zabýval se svobodou jednotlivce jako takovou a nastínil různá pojetí zdůvodnění samotné existence lidských práv. Za výzvu dneška a dnešního demokratického prostředí pak v návaznosti na Miltonův dávný boj o svobodu tisku zajímavě označil hledání společensky akceptovaného hodnotového základu harmonizace svobody jednoho se svobodou druhého. Tímto příspěvkem autor ukončil první část publikace nazvané *Právne a historické aspekty slobody prejavu*.

Druhá část je věnována stěžejnímu tématu *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*, po němž je ostatně celá publikace pojmenována. Úvodního slova se Šikuta ujal zpracováním judikatury ESLP k otázce svobody projevu na internetu. Autor na příkladech demonstruje, že ESLP ve své judikatuře samozřejmě zohledňuje specifické vlastnosti a zvláštnosti internetu jako mediálního prostředku. V případě nenávistných a xenofobních výroků umístěných na internetu se ovšem dle autora uplatní beze zbytku i zavedené judikatorní závěry, týkající se limitu ochrany čl. 10 Úmluvy. Existují případy, kdy ESLP kritizuje členské státy za nedostatečnou vnitrostátní regulaci internetu v tom smyslu, že jí zprostředkovaně není dostatečně chráněna samotná Úmluva. Např. v souvislosti s výkonem práva tisku na internetu tak byl představen případ diskriminace v užívání tiskových zdrojů vedle internetových z hlediska imunity novináře. Příspěvek se věnuje také globálnímu charakteru internetu a pravomoci členských států, resp. rozsahu působnosti Úmluvy. Závěrem autor formuloval otázky, kterými se ESLP dosud nezabýval, ovšem v budoucnu se jim nepochybně nevyhne.

Za český Ústavní soud představil jeho soudce Šimíček obecnou metodologii posuzování zásahů do svobody projevu, resp. do práva na soukromí, konkretizovaného do podoby

¹ Srov. k tomu DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2015, s. 66–67, s. 313–332. ISBN 978-80-89603-39-8.

ochrany osobnosti a cti jednotlivce, kterou se Ústavní soud pokusil formulovat jako pomocné vodítko obecným soudům, jež se tímto poměřováním mají zabývat v první fázi a primárně. Autor ovšem zdůraznil, že představená kritéria netvoří uzavřený výčet a vždy je nezbytné posuzovat konkrétní okolnosti případu, které nevylučují, že bude třeba zohlednit aspekty nepodřaditelné pod některé z uvedených kritérií. V příspěvku následuje přiblížení některých z formulovaných kritérií na konkrétních příkladech z rozhodovací praxe Ústavního soudu, inspirovaného mnohdy Spolkovým ústavním soudem či ESLP. Představené případy se logicky týkaly především výroků mířených vůči politikům či osobám známým ze showbyznysu nebo naopak z jejich strany pronesených, neboť na těchto kauzách se střet svobody projevu s jinými podobně chráněnými hodnotami profiluje nejvýrazněji. K rozebírané problematice kritiky veřejně známých osob lze z poslední doby doplnit náleží I. ÚS 750/15, týkající se otázky přípustné míry kritiky justice a soudců.² Ten ovšem v době vzniku publikace ještě nebyl vydán, proto jeho absenci v příspěvku nelze autorovi vyčítat.

Stručného nástinu maďarské právní regulace svobody projevu a jejího dotváření ze strany ústavního soudu se ujala Kovács. Ústavní garance svobody projevu zde patrně doznala v poslední době několika změn, které autorka hodnotí ve výsledku kladně a směrem k lepšímu. Maďarský Ústavní soud byl podle všeho stejně jako český nucen zabývat se mimo jiné otázkou tzv. *hate speech*, v souvislosti s níž se věnoval přezkumu ústavnosti několika skutkových podstat trestných činů. Některé shledal soud souladnými, některé pro rozpor zrušil. Pro naše končiny poněkud netypicky se Ústavní soud v Maďarsku dle autorky jako jedním z hlavních střetů svobody projevu s jinými ústavně chráněnými hodnotami zabývá případy hanobení národních symbolů a snahy o užívání totalitních symbolů, ať už fašistických, či komunistických, kdy např. trestní odpovědnost za užívání těchto symbolů shledal ústavně konformní.

Kresák představil ochranu svobody projevu z pohledu Nejvyššího soudu Spojených států amerických, která zde byla zakotvena již I. dodatkem americké ústavy z roku 1791. Autor ovšem upozorňuje, že kořeny boje za svobodu slova a tisku sahají mnohem dále do historie a jako příklad uvádí již výše zmíněného Johna Milтона a jeho *Areopagiticu*. Upozornil ovšem, že ona deklarovaná garance této svobody nebyla v praxi ještě dlouho bezproblémová. Narážel tím na politický vliv na obsah tisku, kritizovaný v 19. století i americkými prezidenty. Autor přitom vyjádřil zajímavou myšlenku, že dnes už se patrně nepřeme o potřebu respektovat svobodu slova a tisku jako základních předpokladů demokratického rozvoje, dnešním úkolem státní moci je spíše zabezpečení všestranných podmínek pro svobodné plnění funkce médií, která mají jako hromadné sdělovací prostředky objektivně výraznou schopnost ovlivňovat veřejné mínění. Význam svobody projevu v americkém kontextu dokládá dle autora také skutečnost, že Nejvyšší soud její ochranu jednotlivci přiznal i vůči veřejným orgánům jednotlivých států, nikoli pouze

² Nález Ústavního soudu ze dne 19. 1. 2016, sp. zn. I. ÚS 750/15.

na federální úrovni, jako tomu bylo do té doby (tj. do roku 1925). Doktrína Nejvyššího soudu pak dle autora jednoznačně rozlišuje mezi projevy, jež požívají ochrany I. dodatku, projevy, které jsou z této ochrany vyňaty (nabádání ke konfliktu a násilí, výhrůžky, pornografie aj.), a projevy, jejichž ochrana může být za určitých okolností omezena (např. při střetu s autorským právem). Ukázky těchto projevů jsou pak v příspěvku vhodně demonstrovány na konkrétních případech z rozhodovací praxe Nejvyššího soudu. Ty ovšem dle mého názoru dokládají, že ona jednoznačná kategorizace se postupem času spíše relativizuje (např. rozhodnutí *Brandenberg vs. Ohio* o uvěznění členů *Ku Klux Klanu* v roce 1969, či vývoj společenského náhledu na hodnocení obsahu jako pornografického, zkrleslý navíc odlišnostmi místních poměrů).

V judikatuře francouzské Ústavní rady se projevuje systematická odlišnost její jurisdikce, neboť řízení je vždy spojeno s kontrolou norem, nedochází tedy k rozhodování o porušení práv jednotlivců v rámci individuálních stížností. Zmínka o odlišnosti systému ústavního soudnictví se ovšem v příspěvku Lapšanského objevuje až na konci, což dle mého názoru pro orientaci čtenáře není příliš šťastné. Doktrína Ústavní rady rozlišuje mezi ochranou svobody projevu (z hlediska obsahového) a mezi ochranou svobody šíření projevu (jako nástroje účinného výkonu svobody projevu). Hlavním předmětem přezkumu z hlediska tzv. „bloku ústavnosti“ přitom byla dle autora až do nedávné minulosti zejména složka svobody šíření projevu, neboť právě ta bývala častým terčem legislativních útoků. Přesun ohniska zájmu směrem k obsahu projevu nastává až v poslední době, kdy Ústavní rada i s ohledem na kritickou judikaturu ESLP vůči Francii byla nucena podrobit přezkumu některé zákony, které v době svého přijetí (neklidná poválečná doba) mohly znamenat přiměřený prostředek k dosažení legitimního cíle společenského smíru, ovšem s odstupem půl století již tato přiměřenost nemusí být obhajitelná. Subjektivně hodnoceno se mi zdá, že některé závěry autor představil až zkratkovitě, kdežto některé by naopak mohly být čtenářem pochopeny i ve stručnější podobě.

Vývoj judikatury německého Spolkového ústavního soudu k otázce svobody projevu přehledně zpracovává De Mauro. Rozlišování mezi skutkovým tvrzením (*Tatsachenbehaftung*) a názorem (*Meinung*) v souvislosti s kategorií pravdivosti zaznívá i v předchozích příspěvcích, tematika boje proti *hate speech* a *popírání historických zločinů proti lidskosti* také prolíná téměř každou judikaturou. Německo v tomto ohledu není výjimkou. Spolkový ústavní soud k tomu podle autorky poměrně jasně formuloval, že ochrana svobody projevu končí tam, kde je prokázána nepravdivost tvrzené skutečnosti, což platí i pro názor, založený na nepravdivých skutečnostech. Ovšem riziko, že se nějaká skutečnost prokáže být nepravdivou až posléze, by mohla vést ke strachu z publikace daného názoru kvůli případnému postihu, což by vedlo k potlačení komunikační svobody. Proto jsou z ochrany vyloučeny pouze vědomé lži, jejichž nepravdivost je zřejmá již v okamžiku jejich vyřčení. V příspěvku je uvedeno také jediné striktní upřednostnění jiné hodnoty před svobodou projevu, plynoucí z judikatury Spolkového ústavního soudu. Tou je lid-

ská důstojnost. Pokud však projev nedosahuje intenzity zásahu do lidské důstojnosti, je třeba střet daných hodnot (např. ochrana osobní cti, pověsti atd.) v každém jednotlivém případě poměřovat dle soudem formulovaných kritérií. Závěrem příspěvku autorka vhodně zařazuje také přehled názorů kritizujících představené závěry soudu týkající se ochrany svobody projevu a připojuje také vlastní stanovisko.

Vedoucí autorského kolektivu Vozár se zhostil úkolu představení judikatury slovenského Ústavného soudu. Teprve v tomto příspěvku zaznívá, že svoboda projevu v sobě zahrnuje také právo nevyslovit svůj názor, byť toto právo bylo bezpochyby dovozeno i jinými ústavními soudy. Autor popisuje ústavní zakotvení svobody projevu na Slovensku, kde se v Ústavě i Listině základních práv a svobod nacházejí téměř identická ustanovení, aniž by však tuto zvláštnost vysvětlil. Tato otázka a vzájemný vztah těchto ustanovení v aplikační praxi by si dle mého názoru zasloužila více pozornosti. Z dalšího textu pouze vyplývá, že stěžovatelé se patrně dovolávají daného ustanovení v Ústavě, aniž by praktický význam ustanovení Listiny byl blíže obeznámen. Naopak vhodně autor při stručném provedení řízením před ústavním soudem zmiňuje možnost přímého přiznání zadostiučinění, pokud bylo stěžovatelem navrhováno, v případě konstatování porušení základního práva, což např. v českých podmínkách možné není. Při rozboru judikatury Ústavného soudu k právu na informace autor poněkud mimo téma příspěvku zahrnuje také jeden ze závěrů Nejvyššího soudu USA (přístup k médiím nespadá pod svobodu projevu) s konstatováním, že ve slovenských podmínkách by tento závěr byl také akceptovatelný, ovšem aniž by o takové otázce Ústavný soud skutečně rozhodoval. Při absenci zákonné definice cenzury pak autor uvádí závěr Ústavného soudu, že za cenzuru je považován pouze zásah orgánu veřejné moci, nikoli ze strany jiného subjektu. Bylo by zajímavé konfrontovat tento závěr s nastupujícím trendem médií vlastněných politicky aktivními osobami a případných interních tlaků na podobu a obsah těchto médií. Byla-li naopak výše formulována poznámka stran absence tématu kritiky justice a soudců, v tomto příspěvku je mu vhodně věnováno několik poznámek, z nichž dokonce vyplývá, že při formulování vlastních závěrů vyšel Ústavný soud z rozhodovací činnosti Ústavního soudu ČR.

Poslední část publikace se věnuje podtématu právní ochrany před zneužitím svobody projevu a nabízí jednak exkurz do oblasti trestního práva, a jednak se věnuje občansko-právní možnosti náhrady újmy jako odpovědnostní formy za překročení hranice svobody projevu.

V kontextu zbytku publikace, zařazení příspěvku téměř na samý závěr a vzhledem k avizovanému tématu *Sloboda prejavu a trestné právo* obsahuje příspěvek Čentéše dle mého názoru nadbytečný rozsah obecného úvodu, přesahujícího polovinu celého příspěvku, který se věnuje ochraně svobody projevu v Úmluvě, slovenské ústavě a judikatuře ESLP i Ústavného soudu. Konkrétně je trestněprávním aspektům věnován spíše jen závěr příspěvku. První teze i samotný závěr této konkrétní části představují jakýsi *oslí můstek* ke zmíněnému obecnému úvodu, když upozorňují na nutnost ústavně konformního

výkladu trestněprávních předpisů, který vyžaduje výrazně restriktivní přístup k této formě omezení svobody projevu. Po výčtu skutkových podstat trestných činů, při jejichž spáchání může být dotčena svoboda projevu, se autor věnuje blíže pouze skutkové podstatě trestného činu pomluvy a proporcionalitě uplatnění takové trestní represe. K tomu je mimo jiné uvedeno, že nestačí jakékoli ohrožení vážnosti postižené osoby pomluvou (v intenzitě nízké či obvyklé), podstatným znakem je naopak újma značná, která ovšem nemusí být přímo způsobena, dostačující bude způsobilost útoku takovou újmou v příčinné souvislosti přivodit. K tomu jsou uvedeny různé konkrétní příklady poškození jednotlivých sociálních vazeb. Dále je představena kvalifikovaná skutková podstata tohoto trestného činu, která se např. od úpravy českého trestního zákoníku na rozdíl od té obecné vcelku liší.

Poslední kapitola zpracovaná opět vedoucím autorského kolektivu Vozárem se věnuje avizované náhradě nemajetkové újmy jako sankce za překročení limitů svobody projevu. Charakteristika zde hovoří o soukromoprávním deliktu ohrožující povahy, který je na rozdíl od trestněprávní odpovědnosti založen na objektivní odpovědnosti. Autor kritizuje roztržičnost právních úprav odvětví občanskoprávního, obchodního a autorského namísto jedné obecné úpravy, která svědčí o nekoordinovanosti zákonodárce a zabraňuje tak jednotnému vývoji judikatury s optimálním prostorem pro vyvozování všeobecných podmínek přiznání náhrady. Za nejpreciznější z uvedených autor považuje úpravu občanského zákoníku, které se dále v příspěvku věnuje. Zmíněny jsou rozdíly mezi odpovědností za škodu a za újmu (s tím, že uplatnění nároku na náhradu nemajetkové újmy bývá obvykle snazší, než uplatnění nároku na náhradu škody, neboť v prvním případě není třeba dokazovat výši újmy, pouze její vznik), dále formy náhrady nemajetkové újmy a přiměřenost její formy a rozsahu/výše. K tomu je citováno mj. rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci. Pozornost je dále věnována zákonné koncentraci soudního řízení a jejím praktickým důsledkům. S odkazem na český právní diskurz pak autor ještě připomíná rozpory v chápání nároku na náhradu nemajetkové újmy z hlediska promlčitelnosti, které trvaly od počátku 90. let až do nedávné doby, kdy se nakonec české i slovenské soudy přiklonily k závěru o promlčitelnosti takového nároku z důvodu jeho majetkové, nikoli osobnostní povahy. Při hodnocení sankční povahy uložení náhrady nemajetkové újmy a zásad volného soudního uvážení je opět odkazováno na české zdroje, jak doktrinární, tak judikatorní. V této souvislosti autor dále vyzdvihuje jedinečnou úlohu soudcovského práva, která je v oblasti přiznávání nemateriální újmy přítomna mnohem více než v jiných oblastech. Souhlasím s autorem v jeho názoru, že podrobnější úpravou nelze potřebě soudcovského dotváření práva předejít, neboť kazuistická úprava stejně nikdy nepostihne všechny individuální okolnosti konkrétních případů. Na druhé straně jsou tím samozřejmě kladeny vyšší nároky na předvídatelnost rozhodování a obsah odůvodnění, z nějž musí být patrné, jak soudce ke svému závěru dospěl. V této souvislosti se autor připojuje ke kritice Ústavního soudu na adresu praxe slovenských

obecných soudů, které patrně představitelům moci výkonné a soudní přiznávají vyšší náhradu nemajetkové újmy s automatickým odkazem na závažnější způsobenou újmu. Připomenutím klasického testu proporcionality autor uzavírá: „*Míra uspokojitelnosti práva na ochranu osobnosti žalobce vyplývá z odpovědi na test [proporcionality – pozn. recenzentky] s otázkami kdo, o kom, co, kde, kdy a jak říkal.*“³

Bröstl se *Namísto závěru* podělil o své osobní vzpomínky na situace, kdy byl svědkem útoků proti svobodě projevu, z doby dávné i nedávné. Tečka za touto publikací nemohla být formulována vhodněji, neboť největším rizikem dnešní doby je dle mého vnímání jakési automatické, neostražitě kalkulování se svobodou projevu, či vůbec obecně s dodržováním lidských práv, jako s pevně zakotvenou realitou, která se už nemůže nikdy změnit. Tento epilog provází čtenáře celým 20. stoletím a mrazivě připomíná, že svoboda projevu není výdobytkem poslední doby, nýbrž zde byla přítomna i v minulosti. A pak zase nebyla. Na opakující se historii zkrátka není radno zapomínat.

Publikace srovnávající v převážné části judikatorní přístupy jednotlivých států k regulaci a ochraně svobody projevu napomáhá uvědomit si různý státoprávní vývoj těchto zemí. Zatímco v jedné zemi se doktrína postupně rozvíjí kontinuálním způsobem už od 18. století (vezmeme-li za základ celý právní systém *common law*, pak ještě dříve), v jiných zemích byly rodící se počátky ochrany svobody projevu z 19. století ve 20. století zabity dvěma totalitními režimy, na něž sice nové demokracie navázaly okamžitým vyzdvižením ochrany svobody projevu, za krátkou dobu 27 let, která dosud uplynula, se jim však nemohlo podařit nahradit chybějící kontinuitu a kultivaci mediálního prostředí. Proto bych tuto publikaci doporučila k přečtení široké veřejnosti, nejen odborníkům. Pochvalu zasluží také originální a „výmluvné“ grafické provedení přebalu knihy, znázorňující sochu svobody s křížkem přes ústa.

³ BRÖSTL, A. Namísto závěru. In: VOZÁR, Jozef a kol. *Sloboda prejavu v rozhodnutiach súdov*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 194. ISBN 978-80-224-1470-8.